

родини, що ввела б мене в український світ міста. Думка відразу натрапила на певний шлях: аджеж у Коломиї мешкає Андрій Чайковський! Його твори ми читали ще в каліському таборі інтернованих, де культурно-освітні відділи мали невеликі бібліотеки.

Рішено: йду з візитою до Андрія Чайковського!

Не гаючи часу, другого передполудня вибрався я до Народного Дому, де мешкав письменник.

Мав легку „трему“: адже йду до визначного українського письменника й діяча! Надто: від цієї візити я сподівався багато для себе, бо ж до Галичини я приїхав шукати своєї щастя-долі — заробітку на прожиття; а від Д-ра Чайковського я надіявся одержати якісь інформації й пораду.

— Прошу!

Ввійшов до просторої кімнати, що правила Андрієві Чайковському і за адвокатську канцелярію і за письменницький кабінет.

На стінах багато малюнків. Два великі: „Вїзд Богдана Хмельницького в Київ“ (репродукція) і „Вїзд Тараса Бульби до Січі“ (Богдана Лепкого — оригінал).

Багато карток репродукцій: типи козаків, козацької старшини, жінок в історичних убраннях, гетьманів. Ціла історична галерія — власне козацька!

За писальним столом сидів письменник (я відразу пізнав його з портрету, що був при повісті „За сестрою“); напроти нього, перед столом — сидів на кріслі симпатичний пан з сивою бородою.

Я вклонився.

— Чим могу служити?

— Я такий то... Прийшов відвідати пана доктора та й повітати від імени наддніпрянських українців...

— Прошу ласково сідати, приємно буде з вами більше поговорити... Ну, то як далі, пане докторе? — звернувся він до свого співбесідника (це, як я потім довідався, був лікар др. К-й).

— Хорий почуває неспокій, пане меценас... тривогу... Відчуває чиюсь приявність, хоч нікого нема... Далі, в наслідок великого нервового подразнення, починається маячення. Являються привиди, омани набирають конкретних форм...

— А скажіть, будь ласка, пане докторе, як довго тягнеться такий стан? Чи після цього шалу скоро повертається свідомість... А як реагує хорий на свої візії, коли повертається до тверезого стану?... А як ці випадки трактує судова медицина?...

І т. д., і т. д.

— Знаєте, — говорив до мене письменник, коли вийшов др. К-й, — це мій приятель др. К-ий... Не відмовив прийти до мене... Бачите, хочу описувати п'яка... тож мушу докладно знати про всі наукові дані, що торкаються білої гарячки... Наосліп не могу йти... щоб не попасти в колізію...

Андрій Чайковський дуже солідно підготовлявся до писання. Казав, що письменник несе велику відповідальність перед читачами й історією, — тож мусить уважати на кожне своє слово.

*

— Скажіть мені, добродію, таку річ: ви чоловік військовий?

— Так... хоч, правда, старшина воєнного часу...

— Скажіть мені: чи наші козаки мали якийсь полевий статут, чи ні?

— ?..

— От бачите... Ми привикли дивитися на козаків під кутом історичної романтики. А я підходжу до них з точки погляду військового ремесла... Отже козаки були військово?

— Так...

— Та ще й не погане. Тож тут і виникають питання: які в козаків були колись формації, як вони маневрували: двійками чи чвірками, в скількох лавах ставали до бою, в якій формації йшли до наступу, як відбували полеву службу, як розставляли полеву сторожу, в яким положенню ставала артилерія до пішого війська, яке завдання мала козацька кіннота, якої все було менше, як піхоти, хоч у несвідомих історії людей козак виступав тільки на коні.

— Певно, що в козаків мусіло бути якесь стале унормовання цих питань... Бо інакше ж як керувати рухами людських мас, а особливо в бою! — підтакнув я.

— Отож власне... Але яке нормовання? З історії знаємо лиш одну штурмову команду: „Ріж та бий!“ Йшли козаки до наступу також з окликом: „З нами Бог!“ І більше нічого. В одного польського письменника є таке місце: „Слухай, то йде козацька піхота...“ Мабуть уночі той розвідчик по тупоті пізнавав ходу козацького війська... Отже певно були якісь сталі формації.

Пан доктор оживлявся, коли розмова сходила на любих йому козаків: він сам — офіцер австрійської армії та ще й боєвий, бо відбув босняцьку кампанію. Своїм знанням воєнного ремесла й військовим досвідом хотів розгадати козацьку тайну.

— Я не хотів би, — казав далі, — в своїх історичних повістях описувати козацьких боїв, як інші письменники, де ці бої виглядають, як бійки бабів коцюбами, а не бої славного на всю Європу козацького лицарства... Радив собі так, що, знаючи, яку зброю мали козаки, а саме: мушкет, пістолу, спис, шаблю, можливо кінджал, кінську щоку на дрючку й т. п., — ставив себе в положення козаків і відповідно до тої зброї видумував собі тактику й команду...

— А пан доктор не пробували звязатися з нашими знавцями козацької старовини? У нас, на Україні, є ж їх чимало!..

— Пробивав... Листувався з Дмитром Яворницьким... писав і до Миколи Аркаса, але нізвідки не дістав задовільної відповіді... Або як фалшиво розуміють у нас люди слово пізнання між козаками: „Пугу! пугу! Козак з лугу!“ Таж той оклик був

такий розповсюднений між козацтвом, що певно знали про нього всі ті, що з козаками воювали й легко могли козаків підійти. То був очевидно лиш початковий оклик, за яким слідували інші знаки пізнання. Думаючи інакше, ми мусіли б вважати козаків, яких увесь світ признавав за моторних хитрунів, — за найвних дурників, що їх хтобудь може взяти в торбу окликом: пугу! пугу!

В кінці розмови я запропонував панові докторові звязати його з деякими нашими емігрантами-знавцями. І дійсно від Вп. п. ген. П. Ш-ка й Вп. п. полк. К-ти ми дістали деякі дані з польських старовинних книжок. Та на жаль, це вже було тоді, коли Андрій Чайковський одною ногою ступав „по той бік добра і зла“.

*

В осени 1934 року шановне подружжя Наталя й Андрій Чайковські святкували своє золоте весілля.

Легко сказати: 50 літ подружого життя.

Та ще якого життя! Мені здається, що за ці 50 літ не впало між ними й різкого слова — такі лагідні були відношення за останні 10 літ, коли то я знав панство.

Мене дуже зворушувало, коли шановна пані Наталя Чайковська й про літературну працю свого чоловіка говорила в формі: „ми“.

Був час, коли то теперішній відомий наш літературний критик п. Др. М. Рудницький виступив у „Ділі“ з низкою досить гострих критичних оглядів. Зачепив він тоді, коли не помиляюся, творчість Б. Лепкого, Р. Купчинського, О. Бабія, Ю. Шкрумеляка, Ф. Дудка й інших. Критика була така гостра, що викликала навіть (у друку) відповіді авторів.

При одному побаченні я якось запитав паню добродійку Наталю Чайковську:

— А що, пані добродійко, читали, як Др. М. Рудницький розправився з нашими найкращими письменниками?

— Ох, читала, добродію... Богу дякувати, що він нас не зачіпає... А ми от щойно „Панича“ випустили друком... Може якось оmine... бо старенький такий вражливий...

І в пізніших розмовах чи то щодо „Сагайдачного“ чи „Кричевського“ чи „Знехтованого шляху“ — п. добр. Н. Чайковська завжди виявляла якнайживішу увагу й знання предмету. Вона, мабуть, і процес творчости переживала разом із своїм чоловіком. У всякому разі з пієтизмом ставилася до його літературної праці.

*

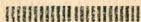
Останній раз я розмовляв з Покійним у грудні 1934 р. (бачив його майже перед смертю, але з сусідньої кімнати, здалека). Розмовляли на тему „Кричевського“, який щойно вийшов друком у Львові.

— Роблять мені заміти, добродію, що мій стиль і мова не добра, за стара... А я кажу так: щодо правопису, то я на всі

новини погоджуюся... хоч мені вже й пізно тепер переучуватися... Але щодо стилю, то вже вибачайте... Хай буде й застарий, але то ж мій стиль, моя мова... Адже ж кожний письменник мусить мати якась своє питоменне обличчя. А як ви думаєте, добродію?

Взагалі я незвичайно дивувався: Андрій Чайковський доживав 8-ий десяток свого життя, а тверезість і ясність думки мав, як молодий чоловік. Може тому, що він був абстинент?

(Далі буде).

К. Подільський.

Новий документ до висвітлення української історії.

Як звичайно, використовував я і це літо для праці в різних бібліотеках Чехословаччини — в ділянці питань старої української історії й географії. Однак на цей раз, крім свого прямого завдання, мені довелося переглянути бібліотечні каталюги і для питань, поставлених мені п. проф. Шелухином (на його персональне прохання). Мені пощастило найти матеріяли, які я подаю до загального відома згодом. А тут обмежусь коротенькою відступкою, що має сутнє значіння для надрукованої проф. С. Шелухином праці: „Звідкіля походить Русь“ — про „Кельтське походження Руси“ (Прага, 1929).

Читаючи в бібліотеці м. Кромержижу книжку під заголовком: „Monumenta Poloniae et Lithuaniae historiam illustrantia“, Tomus I., вид. в Римі 1863. р., я знайшов там між папськими документами лист Папи Івана XXII, адресований до Києва на імя „Генриха“, в церковних справах. Лист той з р. 1320. зберігається у згаданій книжці під ч. 252 (на стор. 162).

Папський церковний собор з р. 1215. прийняв нову систему пропаганди у православних краях, т. зв. уніятську, з уваги на те, що православні дуже привязані до форм і обрядів свого богослуження. Згідно з тим, до різних країн словянських вислано місіонарів, й у папській канцелярії ведено точні списки народів, до яких були вислані місіонарі, як також і прізвища тих місіонарів або уповноважнених.

Становище київської православної церкви після татарської навали 1240. р. страшенно погіршилося, бо сам митрополит мусів шукати пристановища в безпечних від татар місцях, а 1299. р., після татарського наїзду, митрополит зовсім покинув Київ та переселився у Москву. Це поставило галицько-волинських князів в необхідність, ради церковно-адміністративної незалежності від Москви, прохати царгородського патріярха, щоб він висвятив для галицько-волинської землі окремого митрополита. Прохання патріярх сповнив, і для цього в патріяршій синоді 1303. р. відновлено митрополію для корінної Руси, яку то Русь і названо тоді по